

Посилання на статтю

Лисенко К.О. Особливості розвитку підприємництва аграрного сектору в ринкових умовах / К.О. Лисенко // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – № 2(38). – С. 77-82. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/38/11kosru.pdf>

УДК 338.043.02(477)

К.О. Лисенко

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Систематизовано й узагальнено теоретичні основи підприємництва в сфері агробізнесу. Проаналізовано економічний стан й ефективність функціонування підприємства в умовах ринкового розвитку сільськогосподарського виробництва. Дана оцінка напрямів аграрного підприємництва в умовах формування ринкової економіки України, зокрема фермерських та особистих селянських господарств. Табл. 1, дж. 5.

Ключові слова: аграрне підприємництво, підприємницька діяльність, ефективність агробізнесу, фермерство.

Е.А. Лысенко

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА АГРАРНОГО СЕКТОРА В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

Систематизированы и обобщены теоретические основы предпринимательства в сфере агробизнеса. Проанализировано экономическое состояние и эффективность функционирования предприятия в условиях рыночного развития сельскохозяйственного производства. Дана оценка направлений аграрного предпринимательства в условиях формирования рыночной экономики Украины, в частности фермерских и личных крестьянских хозяйств. Табл. 1, ист. 5.

Е.А. Lysenko

FEATURES OF BUSINESS DEVELOPMENT OF AGRICULTURE SECTOR CONSIDERING MARKET CONDITIONS

Theoretical basis of business in agricultural sphere are systematized and generalized. Economic situation and the effectiveness of enterprises considering market development of agricultural production is analyzed. Evaluation of directions of agricultural business in conditions of market economy in Ukraine, farmers and private farms in particular, is given.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших пріоритетів ринкових перетворень на селі є розвиток фермерських господарств як поширеної та перспективної форми господарського підприємництва в АПК. З переходом сільськогосподарської галузі до відносин приватної власності змінюються механізми мотивації, які повинні сприяти посиленню матеріальних та моральних стимулів для ефективного функціонування фермерських господарств. Це потребує нових підходів до застосування в фермерській діяльності мотиваційних

механізмів, адекватних інтересам різних категорій працівників фермерського господарства.

Проблеми економічного зростання фермерських господарств вимагають вирішення актуальних питань застосування таких систем стимулювання, які б сприяли підвищенню зацікавленості фермерів та найманих працівників у результатах господарювання.

Актуальність дослідження. Ефективність та діяльність фермерських господарств завжди соціально-економічно обґрунтовано тим, що ціль фермерського господарства не тільки отримання прибутку, а також і спосіб життя сільського населення. Специфіка сільхоз-товаровиробництва така, що фермер змушений жити з урахуванням природно-біологічних умов. Тому ефективність фермерства – це цілеспрямована людська діяльність перемножена на більш вдалу співпрацю з природою сприяє соціально-економічному розвитку аграрного сектору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи підприємницької діяльності закладені в роботах представників класичної економічної теорії: А. Сміта, Ф. Кене, Ж.-Б. Сея. Значний внесок у терію підприємництва й розвиток бізнесу зробили відомі зарубіжні вчені: Й. Шумпетер, П. Самуельсон, Ф Хайек, М. Потер, Г. Мінцберг, А. Хопкін, Д.Е. Лінсей, а також сучасні дослідники в області теорії функціонування та розвитку агробізнесу: Е.Касл, П.Дж. Беррі, М. Бекер, А. Нельсон. Вітчизняна школа теорії підприємництва у галузі сільхозвиробництва має таких відомих представників науки, як: М.Х. Корецький, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, В.В. Юрчишин та інші.

Метою статті є висвітлення методичних та практичних проблем розвитку ефективної підприємницької діяльності в системі агробізнесу.

Виклад основного матеріалу. Фермерське господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією. Це форма організації сільськогосподарського виробництва громадян. Разом із колективними і державними сільськогосподарськими підприємствами фермерські господарства, в умовах ринкових відносин, забезпечують споживачів продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною. Фермерські господарства –, як правило, сімейно-трудова об'єднання мешканців села, життя і побут яких пов'язані особистою працею, спрямованою на виробництво товарної маси продовольства і сировини, та на одержання доходів, а отже, й на забезпечення існування цього господарства та добробуту його членів.

Фермерська праця і відтворюваний у ній процес взаємодії з природою можуть відігравати роль своєрідного еталона, який показує ступінь відхилення людини від природного стану. Наявність у патріархальному селі численної групи селян-бідняків пояснюється не лише соціальними, а й природно-біологічними факторами. Незважаючи на низький рівень трудових ресурсів, рутинний стан техніки, успішне ведення сільського господарства залежить головним чином від особистого інтересу селянина, його величезної працездатності та хисту.

Поряд із втратою селян соціальної та природної ідентичності на селі успішно розвивається перспективна підприємництва трансформації селянство – фермерство. Оскільки суспільна природа селянина-фермера виявляється в процесі продуктивної праці, його індивідуальна власність на продуктивну силу не може бути відокремлена від праці. З урахуванням цього тотожність праці й власності характеризується як прояв одного з основних законів економічної теорії, який визначає загально цивілізаційну логіку розвитку виробничого процесу в аграрному секторі економіки, його підпорядкування інтересам виробника і

власника. Цією закономірністю визначається необхідність поєднання в особі фермера функцій власника, виробника й управлінця [1].

В ринкових умовах господарська діяльність аграрних формувань здійснюється на принципах підприємництва, тобто свободи вибору напрямів виробництва під особисту фінансову і майнову відповідальність. Для досягнення цього потрібно забезпечити дотримання таких принципів підприємництва, як: ведення виробництва з використанням різних форм власності і комерційного господарського розрахунку, пропорційність розвитку окремих сільськогосподарських галузей, забезпечення розширеного відтворення, досягнення високої прибутковості сільськогосподарського виробництва.

Аграрне підприємництво – це самостійна, постійна, ризикова діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції, виконання відповідних робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, незареєстрованими підприємцями. Приналежність способу діяльності до розряду підприємницької або належності особи до розряду підприємців можна визначити, порівнявши їхні характеристики з ознаками підприємництва. Особливість аграрного підприємництва полягає в тому, що додатково слід зважити на такі характеристики, як прибутковість, рівень управління тощо [2].

Проблеми підприємництва знаходяться в центрі уваги економічної науки як у країнах з розвинутою ринковою економікою, так у тих, де ринкова система знаходиться ще в стадії становлення – тут ще більшою мірою усвідомлюється той факт, що ринкова економіка – за своєю сутністю – це економіка підприємництва. Підприємницька форма економічних відносин передбачає економічну волю, самостійність і відповідальність бізнесу у всьому, включаючи розробку стратегії й тактики конкурентної боротьби, інвестування й окупності вкладеного капіталу, визначення потреб, оцінки ринкової кон'юнктури і результатів господарювання.

На сучасному етапі переходу до ринку в Україні склалася ситуація, пов'язана з загрозою втрати продовольчої безпеки, спадом агропромислового виробництва практично у всіх продуктових підкомплексах і регіонах. В багатьох випадках невміле реформування підприємств АПК обумовило різке зниження ефективності виробництва продуктів харчування, відбувається подорожчання виробленої продукції, різко знизилася прибутковість і фінансова стійкість підприємств.

Нееквівалентність міжгалузевого товарообміну між сільським господарством і промисловістю, надмірно високі податки і процентні ставки за кредит, відсутність ефективної державної системи підтримки сільських товаровиробників і регулювання соціально-економічних процесів, що відбуваються в країні, привели сільхозтоваровиробників до кризового стану їх економіки. Прояви монопольної поведінки підприємств переробної промисловості, торгівлі на ринку знижують частку прибутку сільськогосподарських товаровиробників. У зв'язку з цим розвиток підприємницької діяльності в агробізнесі є необхідною умовою для виживання сільськогосподарських підприємств і подальшого ефективного зростання.

Економічна криза в системі агробізнесу України стає все більш загрозливою. Слідом за обвальним спадом виробництва продовольства і сільгоспсировини спостерігається подальше зниження ефективності всієї економіки, руйнування виробничого потенціалу АПК й сільської інфраструктури, втрата матеріальних стимулів праці в сфері виробництва. Шляхи подолання кризи в системі АПК знаходяться в площині організаційно-економічних, управлінських і соціальних перетворень, що можуть бути реалізовані за рахунок формування ефективно господарюючих суб'єктів, збільшення числа підприємців і працівників,

зацікавлених в удосконаленні матеріально-технічної бази, виробництва і збуту продукції, зростанні рентабельності і конкурентоспроможності підприємств АПК і ринкової інфраструктури [4].

У нових умовах суб'єкти продовольчого ринку радикальним чином змінюються, а також підходи до розвитку системи виробництва, збуту продукції і послуг, визначаються структури капіталовкладень і напрямів інвестиційної політики, організації фінансових процесів, змінюються тенденції інноваційних впроваджень у виробництво нових технічних засобів і технологій.

В аграрному виробництві, заснованому на ринкових принципах, пріоритетною є приватна власність. Значне поширення отримали приватно-колективні і навіть колективно-суспільні форми власності. Відносини власності на виробничі ресурси, а відповідно, і результати виробництва визначають неоднорідність форм підприємництва.

Економічна трансформація у сільському господарстві обумовила зміни технологічних норм виробництва продукції рослинництва та технічного, організаційного, економічного рівня виробництва, екологічних вимог. Саме тому приватному підприємництву важко вийти на оптимальні параметри – це потребує розвитку його корпоративних форм.

Підвищення ефективності підприємництва в значній мірі залежить від рівня спеціалізації виробництва. Спеціалізація виробництва неухильно розвивається при більш глибокому поділу праці. Цей процес об'єктивно зумовлений зростанням продуктивних сил і удосконаленням виробничих відносин. Це теоретично правильне припущення в період становлення ринкових відносин набуває найчастіше негативних рис. Сучасна спеціалізація в рослинництві відрізняється від історично сформованої. Очевидні й зміни, викликані ринковими відносинами: збільшення частки зернових, соняшнику. Водночас знизилася частка кормових культур, що свідчить про зменшення поголів'я худоби [5].

Політика держави в аграрній сфері протягом 1990-2009 рр. не сприяла нарощуванню темпів її ринкового реформування, а навпаки, тривалий час консервувала їх відставання, порівняно з іншими галузями народногосподарського комплексу, в тому числі харчовою промисловістю.

Одним із соціально-економічних результатів реформування аграрних відносин є розширення (поява нових укладів) та поглиблення (наповнення їх новим соціально-економічним змістом) процесів розвитку різноманітності. Формування системи підприємств з різними організаційно-правовими формами сприяло підвищенню конкуренції на товарно-сировинному агропродовольчому ринку [3].

Аналізуючи розвиток сільськогосподарського виробництва в розрізі різних організаційно-правових форм господарювання економісти-науковці стверджують про відсутність залежності між формою підприємства та результатами фінансово-економічної діяльності. Однак, результати 2009 р. підтверджують висновки стосовно ефективності приватних підприємств, де вищі в порівнянні з іншими формами стимули до результативної діяльності. Рентабельність всієї діяльності в цих господарствах була найвищою і становила 6,2 %, тоді як по деяких видах продукції її рівень був нижчим в порівнянні з державними господарствами (табл. 1).

Протягом 1990-2009 рр. радикально трансформувалася соціальна структура землекористувачів. Питома вага державного сектора в загальній структурі скоротилася з 25,6 % до 5,6 %, а частка приватних форм землекористування як колективних, так і індивідуально-сімейних, зросла з 76,0 % до 96,0 %.

У структурі основних фондів 65-75 % становили будівлі та споруди, відображаючи до певної міри переважання пасивної частини над активною, тоді

як частка робочої та продуктивної худоби в останні роки становить лише 1-2 %, а багаторічних насаджень – 1,5-2,2 %.

Таблиця 1

Економічні показники діяльності сільгосп підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у 2009 р. в цілому по Україні

Показники	Державні	Недержавні	у тому числі			
			господарські товари	приватні підприємства	виробничі кооперативи	інші
Кількість сільгосп підприємств, од.	294	9962	5709	2505	1452	296
у тому числі						
Збиткових	150	5027	2940	1046	883	158
у відсотках	51,0	50,5	51,5	41,8	60,8	53,4
Прибуткових	144	4935	2769	1459	569	138
у відсотках	49,0	49,5	48,5	58,2	39,2	46,6
Рівень рентабельності усієї діяльності, %	-6,3	0,3	0,1	6,2	-9,2	2,9
Рівень рентабельності рослинництва, %	56,8	41,1	40,6	48,1	35,8	27,1
Рівень рентабельності тваринництва, %	-31,1	-18,2	-15,9	-19,2	-30,0	-15,1

Аналізуючи соціально-економічну форму функціонування основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення – частини продуктивних сил, можна дійти висновку, що за багато років у вітчизняному сільському господарстві був накопичений досить потужний виробничий потенціал. Особливо це стосується великих агротоваровиробників, якими були колективні господарства. Разом із міжгосподарськими підприємствами їх частка в основних виробничих фондах становила майже 80 %.

Не зважаючи на всі проблеми сільського господарства - економічну кризу, старіння виробничих фондів, машин та обладнання, відсутність коштів, експерти стверджують, що ця галузь стане одним із визначальних чинників української економіки. Але для цього необхідні ґрунтовне реформування сільського господарства та якісні перетворення його системоутворюючих галузей, поетапне технологічне і технічне переоснащення.

Реформування потребують в першу чергу ключові аграрні галузі - рослинництво, свинарство, молочне скотарство. Саме ці галузі найбільше впливають на продовольчу безпеку, експортний потенціал, екологічний стан навколишнього середовища, розвиток інших галузей сільськогосподарського виробництва. На жаль, у нас відсутня система стабільних, прозорих, зрозумілих правил здійснення державного управління. Стосовно цього питання ми маємо рухатись до того, щоб аграрний бізнес поступово став економічно незалежним від державних дотацій та субсидій. В таких умовах роль влади має сприяти у створенні системи стимулів та мотиваторів, що задаватимуть сільському господарству вектори розвитку і темп здійснення змін.

У розвитку сільського господарства є ще один важливий фактор, необхідність якого доведена західними країнами – об'єднання громадян. Створення та активність громадських організацій із різними напрямками

діяльності уможливають поступове налагодження взаємовигідних, взаємовідповідальних стосунків держави та громади, в тому числі, і аграріїв.

Розвиток фермерських господарств як організаційної форми малого аграрного підприємництва є позитивний момент зміцнення сільського господарства України, оскільки в особі фермера поєднано якості власника, організатора виробництва, підприємця і працівника. Саме це, як свідчить зарубіжний досвід, забезпечує формування високої мотивації господарювання на землі для її ефективного використання, що є основою для успішного ведення сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Підприємницька форма економічних відносин припускає економічну волю, самостійність і відповідальність бізнесу у всьому, включаючи розробку стратегії і тактики конкурентної боротьби, інвестування й окупності вкладеного капіталу, визначення потреб, оцінки ринкової кон'юнктури і результатів господарювання. Система господарювання формується під впливом двох груп факторів: тих, що забезпечують збереження існуючого стану системи (факторів функціонування) і тих, що забезпечують її розвиток, досягнення визначених цілей (факторів розвитку). До факторів функціонування і розвитку підприємницької діяльності в системі агробізнесу слід включити такі системні компоненти: спеціалізація, кооперація, інтеграція, концентрація, інтенсивність, управління, техніка і технологія. У свою чергу, системні компоненти знаходяться в діалектичній взаємодії із системоутворюючими складовими: природними, біологічними, політичними, науково-технічними, соціально-демографічними, організаційно-правовими, економічними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козьміна Я.Ю. Відносини власності в умовах ринкових перетворень в економіці / Я.Ю. Козьміна // Схід. – 2003. – №2 (52). – С. 63-65.
2. Козьміна Я.Ю. Форми власності в умовах ринку / Я.Ю. Козьміна // Актуальні питання удосконалення фінансово-кредитного механізму в Україні. Збірник наукових праць науково-практичної конференції. – Випуск 2. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2002. – С. 152-153.
3. Грабовський Д.О. Роль і місце малого підприємництва в розвитку аграрної сфери сільських територій / Д.О. Грабовський // Наук. вісн. НАУ. – К., 2008. – Вип. 124. – С. 371–377.
4. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: моногр / М.Х. Корецький. – К.: Вид. УАДУ, 2002. – С. 260.
5. Касл Е. Ефективне фермерське господарство / Е. Касл, М. Бекнер, А. Нельсон // Пер. з англ. – М.: ВО Агропромвидав, 1992. – С 495.

Рецензент статті
Д.е.н., проф. Матросова Л.М.

Стаття надійшла до редакції
29.03.2011 р.